

Pri Juda Gramatiko
kaj reformo en la juda lingvo
de Dr. X.

La sekvantan artikolon verkis Zamenhof. Ĝi aperis en la judlingva revuo "Lebn un Visnŝaft" ("Vivo kaj Scienco"). Nr. I de la jaro 1909 aperanta ĉe la eldonejo Boris Kleckin en Vilno sub red. de A. Litvin.

La konata gramatikisto kaj leksikografo Z. Rajzn skribas en sia "Leksikono de la juda literaturo, gazetaro kaj filologio" dua eldono, I-a volumo, paĝo 1309, pri tiu ĉi artikolo de nia Majstro jene:

"... 3 jarojn Zamenhof laboris super judlingva gramatiko . . . Lia judlingva gramatiko restis ne publikigita, kaj nur post 30 jaroj li malgrandan parton el ĝi eluzis en kelkaj artikoloj por "Lebn un Visnŝaft" de A. Litvin 1909 I., VII., IX. sub pseŭdonimo X, kie li proponis ŝanĝi la judan alfabeton je la latina: tiu propono kaŭzis grandan diskuton en la ĵurnalo de Litvin samkiel en la cetera juda gazetaro."

Kaj efektive, kiam oni foliumas la sekvajn numerojn de la supra revuo oni konstatas en la speciale destinita rubriko "parolejo" viglan diskuton por kaj kontraŭ. Ĉio denove pruvas pri la multflankeco, granda interesiĝo de Zamenhof pri ĉiuj apartaj kulturaj bezonoj de kelkaj nacioj.

Ni opinias, ke, kvankam la temo de la artikolo ne kocerne Esp-on, niaj legantoj ĝin legos kun intereso, kiel Zamenhofan verkon, kiu estas tre karakteriza pri la pens-maniero kaj labormetodo.

*

La aŭtoro de tiu ĉi artikolo, eminenta lingvisto estas konata ne nur inter granda parto de la juda legantaro, sed multe pli ankoraŭ li estas konata al la tuta kultura homaro pro siaj altgrade gravaj lingvoreformaj laboroj.

En tia demando, kia estas la reformo kaj gramatiko de la juda lingvo, por la leganto certe estos interese aŭskulti la opinion de tiu ĉi mondekonata aŭtoritato en lingvaj aferoj. La problemon, kiun ni nun tuŝas, ni rigardas tre grava. Ni pensas, ke por ni la projekto de reformo, kiun entenas ĉi tiu artikolo, estas tro serioza, kaj kiel ajn granda estas la kompetenco de la aŭtoro, ni devas kalkuli ankaŭ kun la psikologio de la popolo. Ni opinias, ke tio estas je tiom afero popola, ne kiom scienca kaj kultura. Pro tio la redakcio detenas sin dume de iu ajn propra eldiro pri la reformo, kiun la estimata aŭtoro projektas. La demandon pri ŝanĝo de la juda alfabeto je la latina ni prezentas por diskuto kaj presas la sekvantan artikolon je la respondeco de l'estimata aŭtoro, kiu bedaŭrinde ne volis malkaŝi sian plenan nomon.

La redakcio.

Mi amas la tiel nomatan "ĵargonon" ege, sed pro diversaj motivoj, pri kiuj ne estas ĉi tie la loko paroli, mi dubas, ĉu la ĵargono havas ian estonton kaj ĉu estas ĝenerale inde, ke ni deziru por ĝi ian estonton. Oni tamen ne povas kontesti la fakton, ke la ĵargono ekzistas kaj por longe ekzistos. Milionoj da niaj fratoj parolas kaj por longe parolos ĝin, egale ĉu ni agos por aŭ kontraŭ ĝi. Pro tio ni devas la ĵargonon serioze trakti.

Por milionoj da niaj fratoj restas, kaj longe restos la ĵargono kaj la ĵargona literaturo la unika sprita nutraĵo akirebla. Pro tio ne estus superflue zorgi pri tio, ke tiu nutraĵo estu pli malpli konvena, ke la ĵargona literaturo – se oni ne povas jam esti sen ĝi – alkiutimigu nian amason al kelka "homeco" kaj sistemo, ke oni ĝin skribu ne "kiel al iu plaĉas" sed unuece pure kaj korekte laŭ la veraj reguloj de nia lingvo . . .

Jes, laŭ la reguloj de la ĵargona gramatiko, ĉar ne nur la lingvo de la hotentotoj aŭ aŭstraliaj sovaĝuloj havas gramatikon, sed kiel ajn strange tio povas soni por multaj judoj

— ankaŭ la lingvo de la judoj posedas sian difinitan kaj severan gramatikon. Alie ne povas esti, kompreneble, ĉar, sen tio, unu judo la alian ne komprenus. Nur la sklava humileco kaŭzas, ke ni multfoje ripetas tiun stultan frazon, ke la lingvo de la judoj estas "ĵargonon sen gramatiko". Kaj kaŭzas, ke niaj ĵargonaj skribistoj opinias, ke judlingve oni povas skribi libervole, kaj ju pli oni sin retiras de la efektiva popolĵargonon, despli la lingvo fariĝas komprenebla kaj ĝusta.

Por nia amaso aliaj lingvoj restos ankoraŭ por longe nealireblaj kaj ĝi devas legi ekskluzive judlingve. Do mi ne percigu almenaŭ ĝian eblon legi per la neglekto de niaj aŭtoroj, la amaso ellernu sisteme, uzi sian lingvon laŭregule kaj tiam la juda lingvo estos precize tia sama faktoro potenca de civilizo por judoj, kiel por ĉiu ne-judo, ne komprenanta aliajn lingvojn, lia gepatra, en kiu li povas legi.

Inter la judoj estas multaj, kiuj ne komprenas la ĵargonon sed ili volonte ĝin ellernus; inter la ne-judoj estas multaj, kiuj volus konatiĝi kun la lingvo de la judoj. Tamen, ĝi, nun al homo, kiu ne loĝas en juda medio, estus pli facile lerni la lingvon de iu afrikana gento, ĉar ties gramatikon li povas akiri, sed ellerni la lingvon de milionoj da kulturaj en la tuta mondo konataj judoj estas absolute neeble! Bona gramatiko kaj konvena vortaro de ĵargonon farus la lingvon, fine, atingeble facila por ĉiu lernonto.

Sed, se mi deziras el ĵargonon fari lingvon, kiu havu kulturigan signifon por la judaj amasoj kaj samtempe estu lernebla por ĉiuj, kiuj ĝin ne komprenas kaj deziras ĝin lerni, ni devas antaŭ ĉio enkonduki por la ĵargonon la latinajn literojn. La hebrea alfabeto kun la punktado anstataŭonta la vokalojn, kun la nedifinitaj, komplikaj S K T V kaj Ĥ-literoj, inter kiuj estas maleble nuanci (1): kun la absolute malklara prononco de multaj literoj, ekz. "Vov" (2) legiĝas kiel "V" "U" kaj "O"; A. I. E. povas esti eldiritaj kaj ne, kaj iliaj elparolo estas tute neklara: B. K. P. T. Ŝ oni devas aparte punkti, se oni volas ilin legi tiel kaj ne alia — tiu alfabeto estas tute neadaptita al nuntempa lingvo kaj faras la uzon de ĵargonon en ĉiuj rilatoj malfacila.

Se la ĵargonon — ni supozu — eĉ naskiĝus, kun la hebrea alfabeto, oni ankaŭ tiam devus ŝanĝi tiun neoportunan alfabeton je alia pli oportuna kaj tiun, kiu estas uzata en plej multaj civilizaj lingvoj, (ĉe la fieraj germanoj la latina alfabeto jam delonge komencis, elpuŝi la germanan pro tio, ke la latina estas pli facila; la latina, kompare kun la hebrea, estas ne nur pli bona, sed la kontrasto inter ambaŭ alfabetoj estas granda). Se la ĵargonon eĉ estus pure semida lingvo kaj sekve laŭspirite ligita kun la hebrea alfabeto, oni ankaŭ devus pro oportuneo ŝanĝi la alfabeton je la latina. Sed ridinde kaj stulte estas resti ĉe la hebrea alfabeto, kiam ni scias, ke la ĵargonon apartenas al la familio de arjaj lingvoj: tio signifas, ke la maniero, laŭ kiu la arjaj lingvoj skribiĝas, estas por ĝi ne nur oportuna sed tute natura, kaj la treege neoportuna kaj tute neadaptita hebrea alfabeto estas al ĝi perforte alkroĉita.

Oni povas respondi al mi, ke la hebrean alfabeton la juda amaso jam konas, dum la latinan ĝi devos dekomence lerni. Sed al ĉiu estas ja konate, ke la plimulto de la juda amaso, kiu scipovas legi kaj skribi, scias jam nun tre bone la latinan alfabeton; kaj la cetera malplimulto, kiu legas judlingve, sed ne scias la latinan alfabeton, povas ĝin ellerni dum unu aŭ kelkaj horoj. Kaj la malgranda tempo, kiun ili al tio fordonos, utilos al ili ĉiuokaze. Kaj ne forgesu, ke la ellerno de la latina alfabeto estas por ĉiu eĉ neklera judo tre facila afero, dum la ellerno de la nuna juda ortografio, por tiu, kiu ne estas al ĝi kutimiĝinta de infanece, estas, eĉ al tre klera homo, malfacila afero, tiel ke por ĉiu, kiu ne edukiĝis ĉe la ĵargonon, kaj tiaj judoj pli kaj pli multiĝas, estas preskaŭ tute neeble ellerni la lingvon de siaj propraj fratoj. Komparu kaj elektu! . . . Do, de tiu ĉi flanko ekzistas jam neniam refutaĵoj kontraŭ la enkonduko de la latina alfabeto, kio estas sendube afero treege necesa.

Vere, nia okulo estas jam kutima al la ĵargonon kun la hebrea alfabeto kaj la unuan tempon la ĵargonon skribita kun la latina alfabeto havos strangan aspekton en niaj okuloj. Pli ol unu rutinulo verŝajne ridetos pri la "eŭropeigita" ĵargonon. Sed en tia grava afero, kia estas kutimigi la popolon al ĝusta legado kaj skribado kaj krei por la inteligentularo liberan aliron al la lingvo kaj literaturo de siaj fratoj — en tia grava afero la kutimo de la okulo, kompreneble, havas nenian signifon kaj se troviĝos tiaj, kiuj ridos, mi devas al ili respondi per malŝata silento. Sed se estas tre malfacile lukti kontraŭ kun la malnova

kutimo, mi povas ja agi same kiel la germanoj en tiu okazo, enkonduki la latinan alfabeton poiome. Tiel ekzemple la ĵargonaj gazetoj povos unu el siaj fakoj komenci presi per latinaj literoj, poste pligrandigi la nombron de tiaj fakoj, ĝis la legantoj fine alkitimiĝos al la nova alfabeto, kiu kun la tempo tute elpuŝos la malnovan hebrean.

II.

Mi proponas la latinan alfabeton en sekvanta formo Aa, Bb, Cc, Ĉĉ, Dd, Ee, Ff, Gg, Hh, Ĥĥ, Ii, Jj, Kk, Ll, Mm, Nn; Oo, Pp, Rr, Ss, Ŝŝ, Tt, Uu, Vv, Zz. (4).

En la juda lingvo oni tre ofte renkontas literon, kiujn oni eldiras tre mallonge kaj kvankam ĝi ne estas simila al unu el la sonliteroj ĝi servas tamen kiel sonlitero ĉe la kreo de silaboj. Ĉar en juda lingvo (5) tiu litero (6) venas ĉiam anstataŭ la germana e mi proponas, ke oni ĝin skribu ĉ. Ekzemple, en la vorto menĉen (homoj) oni ne aŭdas post la ĉ (tŝ) ian difinitan sonliteron, tamen aŭdiĝas ia obtuza literosono, kiu formas la silabon, ĉar la vorton menĉen oni ne povas eldiri unusilabe. Laŭ analogio kun franca lingvo mi nomas tiun ĉi literon muta e. E kaj ĉ estas du apartaj literoj du apartaj sonoj kaj ne povas anstataŭi unu la alian ekzemple: Meren (ina nomo) oni ne devas legi Merĉen kaj inverse, brikĉen (pontoj trans riveroj) – brikĉen (piedbati), ĉepen (kroĉi) kaj ne ĉepĉen, cupĉen (ŝirtaŭzi) kaj ne cupĉen. Oni devas skribi la vortojn kiel ili eldiriĝas, ne atentante la germanan ortografion. El la tri ĉefdialektoj – la litva, pola kaj volinia – mi elektis la unuan, ĉar tiu ĉi estas pli pura kaj pli regula.

1. Erare estas skribi auf (sur) anstataŭ af, unz (nin) anstataŭ undz k. t. p.

2. Erare oni kutime skribas en tiaj vortoj kiel hant (mano) vant (muro) k.a. la literon d ĉe la fino ĉar oni opinias, ke t estas ne akre elparolita d. Kie la judlingva vorto finiĝas per d, tie la Judoj elparolas tiun literon akre. Multaj vortoj, kiuj havas en germana la literon d, havas en juda t kaj inverse. Ekzemple: en germana: Wind Hund en juda: vint (vento) hunt (hundo). Pli akre tio aŭdiĝas ĉe hintlaĥ (hundetoj) vintĉel (venteto). Germane: Schwert, Bart, jude bord (bardo) ŝverd (glavo); berdaĥ (barbetoj) ŝverdlaĥ (glavetoj).

3. Ekzistas nenia bazo skribi en multaj vortoj la duoblajn apudsonajn literon, la literon h, k.t.p., pro tio, ke oni skribas ilin tiel en germana. Duoblan apudsonan literon, la h oni devas skribi nur en tiaj vortoj, kie oni povas ilin klare aŭdi. Signifas, ke eraro estas skribi gott (dio) anstataŭ got, vissĉen (scii) anstataŭ visĉen, nehen (kudri) anstataŭ nejen, ŝtodd (urbo) anstataŭ ŝtod, leihen (prunti) anstataŭ lajen k.t.p. Nur ĉe kelkaj vortoj mi rigardas necesa enkonduki apartajn nebezonaĵajn literojn, por apartigi ilin de aliaj vortoj.

Kelkaj ekzemploj estas ĉi tie citataj: betĉen (sterni liton) betĉen (peti, sin turni kun peto), cohĉen (pagi monon) col (colo, mezuro, dekduono de futo), dinn (maldika, la kontrasto de dika) din (leĝo) diĉnen (servi, esti dungito).

grohben (fosi kavaĵon) grob (dika, la kontrasto de maldika).

ŝtehren (malhelpi, ne allasi) ŝterĉen (stelo, en la ĉielo) sterrĉen (frunto, parto de la kapo), ŝvehr (bopatro) ŝverĉen (ĵuri, doni ĵuron) ŝverr (peza, kontrasto de facila) kaj ankoraŭ aliaj.

Generale, kiu volas skribi aŭ paroli puran kaj ĝustan judan lingvon kaj ne ian miksaĵan lingvon, devas atenti sekvantajn ĉefregulojn:

1. Atenti la gramatikajn regulojn, sur kiuj la lingvo estas konstruita (modifon de la vortdeklino de la substantivoj, konjugacion de la verboj k.t.p.), gardi firme tiujn ĉi regulojn kaj ne skribi libervole, ne subdoniĝi al personaj kapricoj, ne obei la regulojn de fremdaj lingvoj.

2. Kiel eble oni devas uzi pure judlingvaj vortojn aŭ tiajn vortojn, kiuj jam fiksiĝis en la juda lingvo, kaj estu nepermesite uzi tro da fremdvortoj, kiujn oni senpripense transportas el ĉiaj lingvoj. La juda lingvo estas tre riĉa kaj nur pro nia neglekto ni nin

turnas tiel ofte al fremdaj vortoj kaj forlasas la proprajn.

3. Kie efektive mankas vorto kaj ni estas devigitaj ĝin krei, ni devas ĝin krei ne senpripense, sed adapti ĝin al la ĝenerala karaktero de nia lingvo.

Koncerne la vortuzon ni povas fiksi sekvantajn regulojn:

I. unue, oni devas serĉi pure judlingvajn vortojn, kiuj per nenio aŭ malmulte similas germanajn aŭ hebreajn k.c. Ekzemple estos erare diri:

cindhelcêl (alumeto), dum ekzistas la vorto ŝvebele; fartauŝên (ŝanĝi) anstataŭ farbajtên, di art (maniero) anstataŭ der ŝtejgor, fil (multe) anstataŭ a sah k.t.p.

II. La judaj vortoj, kiuj estas prenitaj el la germana, devas esti uzataj en la formo, kiun ili havas en juda lingvo kaj ne en germana. Ekzemple, estas eraro diri kugêl (kuglo) anstataŭ koul, antvortên (respondi) anstataŭ entfern, enkêl (nepo) anstataŭ ejnikel, ercêhlên (rakonti) anstataŭ dercejlên k.t.p.

III. Oni devas eviti vortojn, kiujn oni uzas en unu regiono aŭ ĉe iu klaso de homoj. Oni devas do, eviti la uzon de provincismoj, aŭ germanaj kaj hebreaj vortoj, kiuj estas malmulte bezonataj; ĉefe oni devas eviti slavajn vortojn, ĉar la unuaj estas iel proksimaj al la juda preskaŭ tute fremdaj kaj plejparte nekonataj al la amaso de judoj, kiu ne loĝas en Rusujo.

IV. Nur tiuj slavaj vortoj (ĉefe polaj) kiuj estas uzataj en juda lingvo (almenaŭ en Rusujo kaj Polujo) jam de pratempoj, de multaj jaroj, devas resti kaj ne povas esti anstataŭataj per germanaj vortoj, kiuj tiuokaze estos fremdaj por la popolo. Ekzemple estas malpermesite diri fusbodân (planko) anstataŭ podloge, tejmaŝin (samovaro) anstataŭ samovar k.s.

V. Mankantaj vortojn oni devas peni krei de judaj vortoj, kiuj jam ekzistas, aŭ enkonduki germanajn vortojn, sed, kompreneble en judlingva spirito. Ekzemple, kiam ni enkondukas la germanan vorton ergânĉan (kompletigi) ni devas tiun modifi je derganĉan. Alie, tio restos fremda por la juda lingvo. Novajn hebreajn aŭ slavajn vortojn oni ne devas enkonduki. Se anstataŭ manka vorto troviĝas jam enkondukita hebreaj vorto, sed ne estas ankoraŭ de ĉiuj bezonata, tiam oni povas ĝin lasi, ĉar nun aŭ pli malfrue oni al kutimiĝos al ĝi; sed se la vorto enkondukita estas slavdevena kaj ne estas ankoraŭ de ĉiuj uzata, tiam ni devas ĝin nepre ŝanĝi je vorto prenita el la germana lingvo.

El la juda tradukis S.Guterman.

*

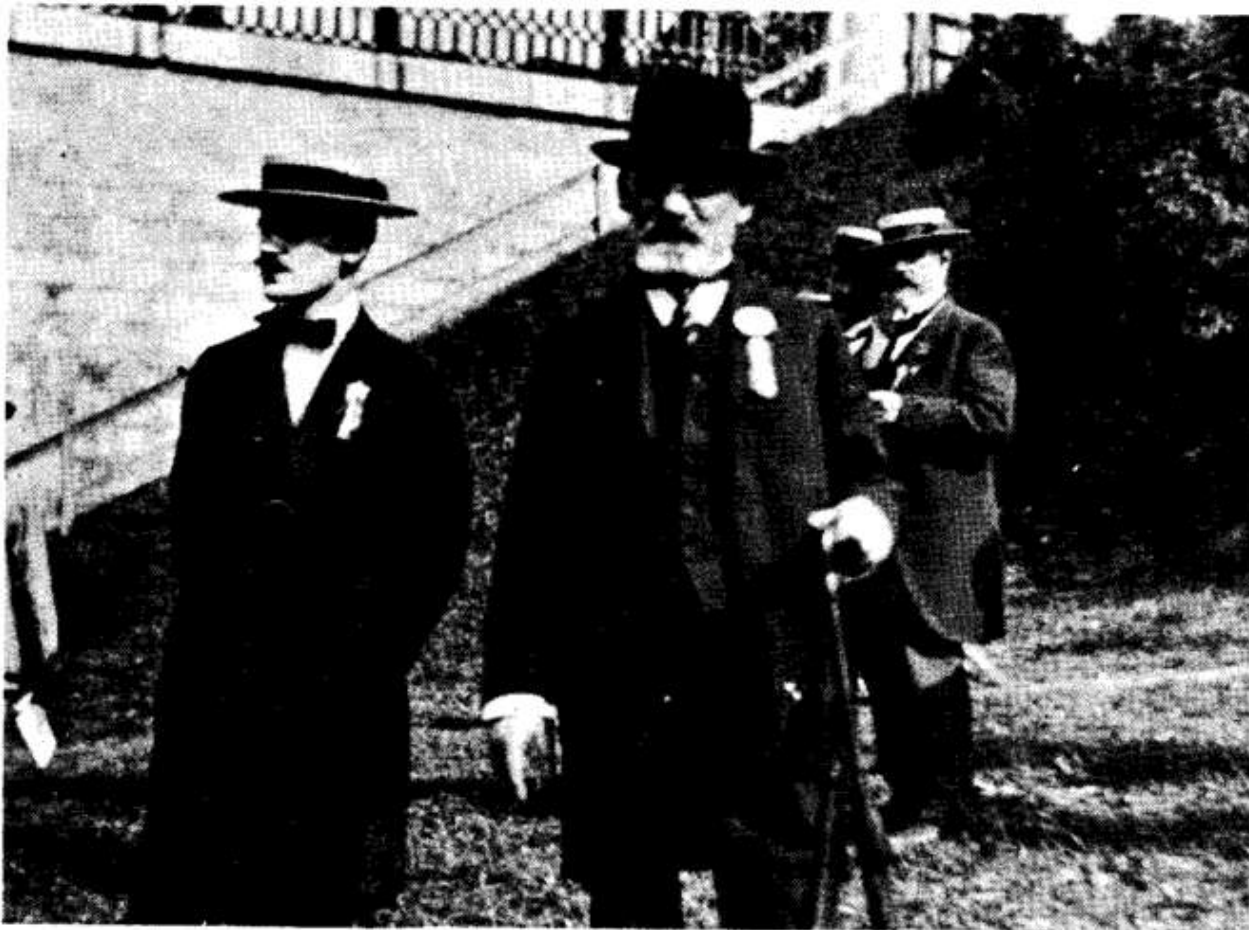
Rimarkoj de la tradukinto.

- (1) En originalo troviĝas apud S-litero ankoraŭ 2 literoj, kiuj kun kaj sen punktoj en respektiva loko ankaŭ legiĝas kiel S. Apud K T V kaj Ĥ troviĝas po unu tiaspeca samsona litero.
- (2) Nomo de litero, kiu en la moderna juda lingvo havas preskaŭ ekskluzive la signifon de nia esperanta vokalo U.
- (3) Mankas!
- (4) En la originalo sub ĉiu litero de la supra alfabeto estas eldonita ĝia prononca traduko per hebraj literoj. Ĉar la alfabeto proponita de nia Majstro por la lingvo "Jidiŝ" tute similas nian esperantan, mi ĉi tie ne donas ĝian prononcan tradukon en Esperanto. Ni presigas la supersignitajn literojn kun Esp-a supersigno; en la originalo ili havas nur superstrekon anstataŭ ĉapeleto. Z kaj z respondas al la Esp-a Ĵ kaj ĵ. La tuta proponita alfabeto similas nian Esperanton. Pruvo de severa logiko, kiu gvidis nian Majstron en ĉiuj rilatoj kaj proponoj.
- (5) Zamenhof transiras de ĵargono al la propra nomo de la lingvo "Jidiŝ". Kelkloke Zamenhof uzas por ĝi la esprimon "juda lingvo". El ambau nomoj mi elektis por la traduko la esprimon "juda lingvo" pro pli bona orientiĝo de la esp. legantaro, kvankam pli gusta – estus elekti la unuan t.e. "Jidiŝ", ĉar efektive tiel la lingvo nomiĝas ĉe ĉiuj ĝiaj parolantoj.
- (6) Sekvas en parentezoj la hebra e.

Estas kopiite el "Lingvo-Libro". Senpaga suplemento al "Literature Mondo". N-ro I, 1937, kun ĉiuj eraroj en la teksto.

S-ano L.Somlai en Budapest, Hungarujo, sendis al mi 16 mikrofilmojn de "Lingvo-Libro" (tiom da paĝoj ampleksas "Lingvo-Libro"). Mi estas tre feliĉa, ke mi sukcesis ricevi originalan tekston de traduko kaj tial ĉi mi eldiras al s-ro Somlai mian profundan dankon.

En 1909 el la lingvo novo-hebrea "jidiŝ" (tiel skribis Zamenhof sur titolpaĝo) Zamenhof tradukis belegan rakonton "La gimnazio" de Ŝalom Alejhem kaj en piednotoj li donis tre kaj tre gravajn rimarkojn pri "numerus clausus" (traduko: limigita nombro). En Rusujo estis ankaŭ alternejoj, kie por judoj ekzistis "numerus nullus". Ekzemple, Militista Medicina Akademio, Teatraj lernejoj en S.Peterburgo kaj Moskvo, al kiuj judoj ne estis allasataj.

Dro L.L. Zamenhof en la Universala Kongreso en Bern 1913.